

**ԱՐՎԵՍՏԱԳԵՏ ՍԵՐԻԿ ԴԱՎԹՅԱՆԻ ԱՔՍՈՐՅԱՆ ՇՐՋԱՆԻՆ ԱՌՆՉՎՈՂ ՄԻ
ԱՌԱՐԿԱՅԻ ՇՈՒՐՋ**

ՔԵՇԻՇՅԱՆ ՄԵՐԻ

Մեսրոպ Մաշտոցի անվան

Մարենադարանի գիտաշխատող, պատմաբան

...Արժանատի դուստրը մի ժողովրդի՝ օժտուած առանձնայատուկ շնորհներով: Հայկական կանացի ձեռարուեստի, առաւելապէս՝ ասեղնագործութեան անխոնջ ուսումնասիրողը, հոգեւին գուրգուրողը եւ այն՝ աշխարհէ-աշխարհ: Այդ ճիւղը իր բազում մանրամասներով արուեստի բարձունքներին հասցնողը: Իր մասնագիտութեան մէջ եզակի, եւ առայժմ՝ անփոխարինելի: Այդ կերպարն է Սերիկ Դաւթեանի: Նրան դժուար է ներկայացնել իր ամբողջութեան մեջ: Միշտ էլ նրա կեանքից մի փայլուն հատուած թաքնուում, դուրս է մնում մեր տեսադաշտից:

Արշավիր Սոլախեան¹

...Մենք երկար աշխատեցինք միասին, ու ես, անկեղծ ասած, զարմացած էի նրա բնավորության մի գծի վրա: Ծայրահեղ կարգապահ: Մեծ պաշտոններ է ունեցել, որոնք թվում է հավակնոտ պիտի դարձնեին բնավորությունը, բայց հակառակ դրան՝ համեստության մարմնացում:

Ռուբեն Զարյան²

Սերիկ Դավթեանը հայ ականավոր արվեստաբան է, ազգագրագետ, գիտնական, արվեստի և արվեստագիտության ոլորտի փորձառու մասնագետ, մանկավարժ և հասարակական գործիչ: Ծնվել է 1893 թվականին Դիլիջան քաղաքում (ՀՀ Տավուշի մարզ): Տեղի ծխական դպրոց հաճախելուց հետո ուսումը շարունակել է Թիֆլիսի (Թբիլիսի) կանանց գիմնազիայում, որն ավարտել է 1913 թվականին գերազանց առաջադիմությամբ: 1914թ.-ին ծննդավայր վերադառնալուց հետո դասավանդել է տեղի դպրոցում:

1920թ. նա ավարտել է Սարալովի համալսարանի պատմության և բանասիրության ֆակուլտետը, 1920-1930-ական թվականներին դասավանդել դպրոցներում՝ միաժամանակ զբաղվելով հասարակական և պեդագոգական գործունեությամբ:

¹ Սոլախեան Ա., Սերիկ Դավթեանի 80 տարին.- «Կանչ», շաբաթաթերթ, Պեյրուք, 7 յունիսի, թիւ 172 (4684), էջ 4:

² Զարյան Ռ.Վ., Մայրամուտից առաջ (Ինքնապատում). Սերիկ Դավթեան, Ե., 1990, գիրք Բ, էջ 123:

1937թ.-ին՝ ստալինյան ռեժիմի օրոք, անհիմն մեղադրանքների և զրպարտության պարճառով Ս. Դավթյանը ձերբակալվել է և դատապարտվել 10 տարվա ազա-տագրկման՝ աքսորվելով հեռավոր Մագադան (Կովիմա): Այնտեղ՝ բռնադատվածների ճամբարում, նա անցկացրել է իր կյանքի ամենածանր օրերը: Արդարացվելուց հետո, մինչև կյանքի վերջ նա զբաղվել է գիտական գործունեությամբ:

Ս. Դավթյանի գիտական հետաքրքրությունների շրջանակը լայն է՝ ասեղնագործություն, ժանյակ, գորգարվեստ, և դա արտացոլված է ժողովրդական կիրառական արվեստի պատմության վերաբերյալ նրա ընդհանրացված մենագրություններում:

Նրա թեկնածուական ատենախոսությունը կրում է «Ակնարկներ հայկական ասեղնագործության արվեստի պատմությունից» (1963) խորագիրը, սակայն նրա գիտական հետաքրքրությունները շատ ավելի լայն էին և ընդգրկում էին ժողովրդական արվեստի տարբեր ոլորտները: Ս. Դավթյանի բազմաթիվ հոդվածներում և մենագրություններում ներառված են «Ասեղնագործության ձեռնարկ» (1956 և 1963), «Հայկական ժանյակ» (1966), «Հայկական ասեղնագործություն» (1972), «Հայկական կարպետ» (1975), «Մարաշի ասեղնագործություն» (1978) և «Դրվագներ հայկական միջնադարյան կիրառական արվեստի պատմության» (1981), որոնցից վերջինը նրա՝ երկար տարիներ կատարած ուսումնասիրությունների արդյունքն է: Վերջին երկու գրքերը լույս են տեսել 1978թ.՝ հեղինակի մահից հետո:

Հոդվածը Ս. Դավթյանի՝ աքսորյան տարիներին ստեղծած մի առարկայի մասին է: Դա կտորից պատրաստված ասեղաման-բարձիկ է՝ ոճավորված փիկնիկի տեսքով, և նախատեսված է ասեղներ պահելու համար: Ս. Դավթյանը պահել և օգտագործել է իր համար հատուկ նշանակություն ունեցող այս իրը:

Հոդվածում նկարագրվում են առարկան, պատրաստման նյութը և ստեղծագործական աշխատանքների մանրամասները: Հատկանշական է, որ ասեղները չժանգոտելու համար նա բարձիկը լցրել է բռնադատված կին բանտարկյալների մազերով: Ս. Դավթյանի մահից հետո այս իրը մնացել է իր դստեր՝ Ներիկ Դավթյանի մոտ, որն ասեղաման-բարձիկն օգտագործել մինչև 1990-ականները:

Ասեղաման-բարձիկը համարվում է Սերիկ Դավթյանի աքսորյան ժամանակաշրջանից պահպանված եզակի առարկա: Ստեղծվելով Մագադանում՝ այն ճանապարհորդել է նրա հետ նույնիսկ աքսորից (Մագադան-Դիլիջան-Երևան) վերադառնալուց հետո: Կարծում ենք, որ այս բարձիկ-ասեղամանը հոգևոր առումով առանձնահատուկ արժեք է ունեցել անվանի արվեստաբան-ազգագրագետի համար: Այդ իսկ պարճառով այն խնամքով պահվել և օգտագործվել է ընտանիքում՝ իբրև Սերիկ Դավթյանի համար թանկ ու նվիրական իր:

Բանալի բառեր՝ Սերիկ Դավթյան, Դիլիջան, Սյուփան Դավթյան, հայկական ասեղնագործություն, աքսոր, բռնադատված, փիկնիկ, ասեղաման, Ներիկ, կարպետ, ազգագրություն, կիրառական արվեստ, ժանյակ:

Սերիկ Դավթյանը հայագիտության և կիրառական արվեստի մասնագիտական բնագավառի ավագ սերնդի կարկառուն դեմքերից է, գիտնական, արվեստագետ-ազգագրագետ, մանկավարժ, պետական և հասարակական գործիչ:

Նրա կյանքը երեք շրջափուլերի մի հանրագումար է՝ մանկավարժական և պետական-հասարակական (1913-1937թթ.), բռնադատվածության (1937-1947թթ.) և գիտական գործունեության (1950-1978թթ.):

Վաստակաշատ գիտնականը տարիներ շարունակ ջանասիրությամբ հավաքել և կորստից փրկել է հայ վարպետների ձեռագործ արժեքները (գորգեր, կարպետներ, ասեղնագործ աշխատանքներ, ժանյակներ, զանազան ձեռագործ ստեղծագործություններ) և մանրամասն ուսումնասիրել դրանք: Հավաքչական աշխատանքը չի սահմանափակվել միայն Հայաստանում: Նա կիրառական արվեստի ձեռագործ նմուշներ է հավաքել աշխարհի չորս ծագերում ապրող հայերից, դրանք օգտագործել իր գիտական աշխատանքներում, առանձնացրել ու բնորոշել նախշերի, դրանց տարատեսակների, գույների և ոճի բազմաթիվ ձևեր, որոնցով աշխատել է հայ կինը: Եզակի դեպքերում է ուսումնասիրողը նաև ստեղծագործող լինում: Այս պարագայում Ս. Դավթյանն առանձնանում է և՛ որպես ստեղծագործող վարպետ, և՛ որպես գիտնական արվեստագետ, հմուտ և բանիմաց ազգագրագետ¹:

Ծնվել է 1893թ. սեպտեմբերի 16-ին Դիլիջան քաղաքում՝ տոհմիկ մանկավարժ Ստեփան Դավիթի Դավթյանի ընտանիքում: Նախնական ուսումնառությունը ստացել է Դիլիջանի ծխական դպրոցում: Նրա առաջին ուսուցիչներից մեկը եղել է հայրը, որը Դիլիջանում մեծ հարգանք վայելող մտավորականներից էր:

1906թ. Սերիկն ընդունվում է Թիֆլիսի 3-րդ օրիորդաց (իգական) գիմնազիան, որը ոսկե մեդալով ավարտում է 1912թ., իսկ 1913թ.՝ նույն գիմնազիայի մանկավարժական կուրսերը²: Այդ տարիներից մտերմանում է բանաստեղծ Հովհաննես Թումանյանի և նրա ընտանիքի հետ³:

Ս. Դավթյանի մանկավարժական գործունեությունն սկսվում է 1914թ.՝ ծննդավայր Դիլիջանից: Որոշ ժամանակ աշխատելուց հետո նա մեկնում է Բաքու, հետո Աստրախան, զբաղվում ուսուցչական գործունեությամբ: 1918թ. ընդունվում է Սարատովի համալսարանի պատմա-լեզվագրական ֆակուլտետ (սովորում է մինչև 1920թ.):

¹ Ստեփանյան Ա.Ա., Սերիկ Դավթյան, Կենսամատենագիտություն (Վաստակաշատ գիտնականներ 2), Ե., 1999: Քեչիշյան Մ.Ա., Հայ ժողովրդի շնորհալի դուստրը՝ Սերիկ Դավթյան.- «Ալիք», օրաթերթ, Թեհրան, 2016, 24 յուլիսի, թիվ 149 (22525), էջ 5-6: Նույնի՝ Տառապալից ճակատագրով հայուհին՝ Սերիկ Դավթյան.- «Գեղամա աշխարհ», երկշաբաթաթերթ, Գավառ, 2018, 9 մարտի N7 (401), էջ 1, 7; 20 մարտի N8 (402), էջ 7; 30 մարտի, N9 (403), էջ 7:

² Թորոսյան Վ., Դժվարին, բայց պայծառ ճանապարհ.- «Սովետական դպրոց», շաբաթաթերթ, Ե., 1974, 30 ապրիլի, N18 (2282), էջ 3:

³ Դավթյան Ս.Ա., Թումանյանն իմ հուշերում (Թումանյանը ժամանակակիցների հուշերում), Ե., 1969, էջ 606-619: Քեչիշյան Մ.Ա., Հովհաննես Թումանյանը Սերիկ Դավթյանի հուշերում.- «Գեղամա աշխարհ», 2019, 20 սեպտեմբերի, N23 (451), էջ 1, 5:

1920-ական թթ. Ս. Դավթյանը մանկավարժական աշխատանքը զուգակցում է հասարակական գործունեության հետ՝ աշխատելով ժողովրդական կրթության բնագավառում, ապա պետական կառավարման համակարգում: Կարճ ժամանակ կրկին աշխատում է Բաքվում, որտեղից 1920թ. վերադառնում է իր ծննդավայր Դիլիջան, ուր ղեկավարում է կրթական բնագավառը: Նշանավոր հոգեբան, մանկավարժ Գուրգեն Էդիլյանի խորհրդով Դիլիջանի գիմնազիայում ռուսաց լեզվի և գրականության դասեր է վերցնում, միաժամանակ ստեղծում գավառագիտական թանգարան¹:

Սերիկ Դավթյան, 1958թ.:

Դիլիջանյան աշխատանքային տարիների ընթացքում Սերիկ Դավթյանն անձնապես ծանոթ է եղել հասարակական գործիչ, իշխանուհի Մարիամ Դուլխանյան-Թումանյանին, որը Դիլիջանի դպրոցի հոգաբարձուների խորհրդի անդամ լինելով՝ աջակցում է Սերիկին²: Հատկապես Դիլիջանի դպրոցներին և կրթական գործին առնչվող ասպարեզում Ս. Դավթյանի ներդրումը մեծ է: Նրա շնորհիվ 1920-ական թթ. սկզբին Դիլիջանում, Նոր Դիլիջանում (Պապանինո), Պողոս-քիլիսայում (Շամախյան), Զարխեջում (Կույբիշև, այժմ՝ Հաղարծին), Իջևանում, Սևքարում բացվում են առաջին մանկապարտեզները³:

1921թ. Սերիկը գործուղվում է Էջմիածին՝ աշխատելու որպես գավառային լուսբաժնի վարիչ: Նախապես Երևանում Ե. Չարենցից ընդունում է արվեստի բաժինը:

¹ Ղազանջյան Վ., Ժողովրդի վաստակաշատ դուստրը (Սերիկ Դավթյանի ծննդյան 80-ամյակի առթիվ).- «Սովետական Հայաստան», օրաթերթ, Ե., 1974, 9 ապրիլի, N83 (16210), էջ 4:

² Դավթյան Ս. Ս., Հուշեր անցյալից.- «Սովետական մանկավարժ», հանդես, Ե., 1957, N4, էջ 22:

³ Առաջին իսկ օրից.- «Հայաստանի աշխատավորուհի», ամսագիր, Ե., 1970, նոյեմբեր, N11, էջ 18 (հարցազրույց): Դավթյան Ս. Ս., Հուշեր անցյալից, էջ 24:

Մեկ տարի նա ուսանում է նաև Երևանի պետական համալսարանի պատմության ֆակուլտետում (1922-23թթ.)՝ համատեղությամբ դասավանդելով դպրոցում (Երևանի Ն. Կրուպսկայայի անվան, ներկայումս՝ Նիկոլ Աղբալյանի):

1923թ., մի կարճ ժամանակ, ամուսնու՝ Ներսես Ստեփանյանի՝ հետ ապրում է Մոսկվայում²: 1924թ. վերադառնալով Հայաստան՝ կրկին հաստատվում է Դիլիջանում: Այստեղ պաշտոնավարում է ժողովրդական կրթության բնագավառում՝ ղեկավարելով մի շարք պատասխանատու պաշտոններ և միաժամանակ ուսուցչությամբ զբաղվելով դպրոցում:

1925թ., վերադառնալով Երևան և կրկին նույն բնագավառում շարունակելով աշխատանքը, նա միաժամանակ զբաղվում է մշակույթին առնչվող կազմակերպչական հարցերով, ղեկավարում է Խորհրդային Հայաստանի ժողովրդական կրթության բաժինը՝ լինելով լուսավորության ժողկոմի տեղակալը:

Ս. Դավթյանին շարունակ մտահոգել են նաև Հայաստանում ապրող ազգային փոքրամասնությունների կրթությանը վերաբերող հարցերը: Նրան է վստահվել ղեկավարել հայկական սեկցիան: Նշված բնագավառում հատուկ ուշադրություն է հատկացրել ազգային համայնքներին (ռուսներ, քրդեր, եզդիներ, հույներ, ասորիներ, մոլդականներ, մորդվաններ, ադրբեջանցիներ)³:

Ս. Դավթյանի ջնդիրիվ և Լուսավորության ժողկոմի թույլտվությամբ քրդերեն լեզվով, բայց հայերեն տառերով 1921թ. էջմիածնի տպարանում հրատարակվում է քրդագետ, ազգագրագետ Լազոյի⁴ կազմած քրդական առաջին այբբենարանը, որը կոչվել է «Շենս» (Արև), մինչև կմշակվեր այբուբենը⁵:

1934-37թթ. Ս. Դավթյանը ղեկավարում է Երևանի քաղաքային խորհրդի ժողովրդական կրթության բաժինը: Այդ տարիներին խմբագրում է մի շարք մանկա-

¹ Ստեփանյան Ներսիկ (Ներսես) Միքայելի (ծն. 1898թ., Ելիզավետպոլ - մահ. 1937թ., Երևան), տնտեսագետ, պետական և կուսակցական գործիչ, ԵՊՀ Քաղտնտեսության ամբիոնի վարիչ, 1933 թվականից եղել է Հայաստանի Լուսավորչությունը: Անհիմն մեղադրվել և գնդակահարվել է 1937թ. հուլիսի 8-ին Երևանում: Արդարացվել է հետմահու, 1956թ. հունիսի 1-ին: **Агаян Ц. П.**, Нерсик Степанян, Ер., 1967.

² Սերիկ Դավթյանն իր կյանքի մոսկովյան ժամանակաշրջանում ամուսնու հետ բնակվել է Լազարյան ճեմարանի շենքում, որտեղ նրանց մշտական հյուրն է եղել Եղիշե Չարենցը:

³ **Դավթյան Ս. Ս.**, Ա. Մյասնիկյանը և կոլտուրական շինարարության հարցերը.- «Սովետական մանկավարժ», Ե., 1957, N11, էջ 76: **Նույնի՝** Ընկեր Մյասնիկյանի վերջին նամակներից.- «Սովետական Հայաստան», օրաթերթ, Ե., 1927, 22 մարտի, N64 (1717), էջ 1:

⁴ **Աբե Լազո** (Ղազարյան Հակոբ, ծն. 1864թ., Հին Բայազետ - մահ., 1926թ., Թիֆլիս), մշակութային, կրթական գործիչ, անվանի քրդագետ, թատերագետ: **Վազիրե Աշո**, Մեծ երախտավորի արևը.- «Գրական թերթ», շաբաթաթերթ, Ե., 1981, 23 հոկտեմբերի, N43 (2137), էջ 4: **Դավթյան Ս. Խ.**, Հակոբ Ղազարյանը և քրդական ազգագրությունը.- Պատմա-բանասիրական հանդես (այսուհետև՝ ՊԲՀ), Ե., 1984, N3, էջ 67-73:

⁵ **Լազո**, Շամս (Քիթաբե ավայ), էջմիածին, 1921: **Հաջիե Ջնդի**, Մեսրոպյան գրերը և քուրդ ժողովրդի կուլտուրան.- ՀՍՍՀ ԳԱ Տեղեկագիր հասարակական գիտությունների (այսուհետև՝ Տեղեկագիր), Ե., 1962, N5, էջ 67-74: **Чароев М. Х.**, Из истории Армяно-курдской дружбы.- ՊԲՀ, 1979, N4, էջ 282-285: Քրդական նոր այբուբենի կիրարկման պլանը.- Հ.Խ.Ս.Հ. Լուսավորության ժողովրդական կոմիտեի տեղեկագիր, Ե., 1929, N3, էջ 16-18:

պատանեկան թերթեր ու ամսագրեր («Ժողովրդական լուսավորություն», «Հոկտեմբերիկ», «Պատկուն»), եղել է դրանց հիմնադիրներից: Նա խմբագիրն է եղել «Տեղեկագիր ՀՍԽՀ Լուսավորության ժողովրդական կոմիսարիատի» և «ՀՍԽՀ Ժողովրդական լուսավորություն» ամսագրերի: Ի դեպ, Ս. Դավթյանը համարվում է նաև Երևանի պատանի հանդիսատեսի թատրոնի (ՏՅՈՒԶ) հիմնադիրներից մեկը¹:

1936թ. վերջից մինչև 1937թ. օգոստոսը՝ ընդամենը 7-8 ամսում, Ս. Դավթյանի նախաձեռնությամբ և իր տրամադրության տակ գտնվող միջոցներով կառուցվել է դպրոցական յոթ շենք (Բուֆանիա թաղամասի երկու դպրոց, որոնցից մեկը նախատեսված է եղել հայրենադարձների երեխաների համար, Երկաթուղային կայարանի դիմացի դպրոցը, Մայակովսկու անվան դպրոցը, Նորքի թիվ 117 դպրոցը ևն), Երևանի Աբովյան փողոցի վրա գտնվող ՀՍՍՀ ԳԱ Ակադեմիայի հին շենքը²:

* * *

1937թ. մայիսի 21-ին բազմաթիվ հայ մտավորականների հետ, շատերի նման համարվելով ալյախոհ և ժողովրդի թշնամի, անհիմն զրպարտությամբ ձերբակալվում է Ներսիկ Ստեփանյանը³: 1937թ. օգոստոսի 4-ին ձերբակալվում է Ս. Դավթյանը: Նա ստալինյան ցուցակով⁴ Հայաստանում ձերբակալման հրաման ստացած առաջին կիսն է:

Ս. Դավթյանը դատապարտվում է 10 տարվա ազատազրկման՝ հինգ տարով քաղաքական իրավունքների սահմանափակմամբ: Աքսորվում է Մազադան:

Տարիներ անց Ե. Չարենցի մասին գրած հուշերում Ս. Դավթյանը հիշել է այդ դժոխային օրերը. «Մենք համոզված էինք, որ մեր օրերում չի կարող ողբերգություն լինել... Բայց եղավ պատմության մեջ չտեսնված ողբերգություն. Կապարի պես ծանրություն իջավ մեր սրտերի, մեր էության վրա... ամեն մարդ դիմանալ չէր կարող: ...Վտանգը պտտվում էր մեր գլխի վրա, մեր շրջապատը դատարկվում էր արագորեն, անհասկանալի կերպով, ինչպես երևի լինում է ժանտախտի ժամանակ: Ծանր պայմանները օղակում էին, ճնշում...»⁵:

¹ Սողախյան Ա., Հայկական ասեղնագործության երախտավորը.- «Գիտություն և տեխնիկա», ամսագիր, Ե., 1975, N4, էջ 58:

² Սողախյան Ա., Սերիկ Դավթյանի 80 տարին, էջ 4-5:

³ Նրա մասին տե՛ս՝ Գասպարյան Դ.Ա., Փակ դռների գաղտնիքը, Ե., 1994, էջ 69-79:

⁴ Ստալինյան ցուցակը ԽՍՀՄ Գերագույն դատարանի ռազմական կոլեգիայի կողմից դատապարտման ենթակա այն անձանց անվանական ցուցակն էր, որոնք մինչև դատարան ուղարկվելը հաստատվում էին անձամբ Ի. Ստալինի և Քաղբյուրոյի մյուս անդամների (Վ. Մոլոտով, Լ. Կազանովիչ, Կ. Վորոշիլով, Ա. Ժդանով, Ա. Միկոյան) կողմից:

⁵ Դավթյան Ս.Ս., Հանդիպումներ Եղիշե Չարենցի հետ.- «Նոր-դար», հանդես, Ե., 1997, էջ 16: Ծանոթագրություն՝ Ս. Դավթյանի այս հուշագրության ձեռագիրը պահվում է Ե. Չարենցի տուն-թանգարանում (ՀՖ 7151): Գրել է 1972թ.: Նվիրատուն Ս. Դավթյանի դուստրն է՝ Ներիկ Ներսեսի Դավթյանը, որը 1997թ. այն հանձնել է տուն-թանգարանին: Բաղկացած է 43 ձեռագիր թերթից (տարբեր չափերի):

ՆԳԺԿ-ից Ս. Դավթյանին և անվանի գրող, մտավորական Զապել Եսայանին այլ կանանց հետ տեղափոխում են Երևանի քաղաքային բանտ: Հենց այստեղ, ուր բազում զրկանքներ է կրում, լսում է իր սիրելիների և մտերիմների, այդ թվում և ամուսնու մահվան բոլոր:

Ն. Ստեփանյանը ժամանակի ամենալուսավոր անհատականություններից և մտավորականներից մեկն էր: Անհատականություն, որը միշտ այն կարծիքին էր, որ որոշիչ դեր ունի Ժողովրդի հոգևոր կյանքի մակարդակը:

Բախտը Ս. Դավթյանին գցում է հեռավոր Մազադան, Կոլիմա: Աշխարհից կտրված, կյանքից պոկված, բանտային ու զրկանքների մագադանյան այդ դաժան տարիները ամեն դեպքում չեն կոտրում նրա համառ ու տոկուն կամքը: Դրանք ծանր փորձությունների ժամանակներ էին: Այստեղ է, որ օրերի պարապը լրացնելու և մտքով իր դաժան առօրյայից կտրվելու համար նա սկսում է զբաղվել ասեղնագործությամբ, աշխատում բռնադատվածների ճամբարի կարի արտելում:

Ս. Դավթյանը ձեռագործ աշխատանքների, հյուսվածքների նախշերի հորինվածքներում է կարծես գտնում իր հոգեկան անդորրը և հավասարակշռությունը: Ճակատագրի դավերն ու ցավերն ամրացնում են վճռական բնավորության տեր այս կնոջ հոգին, միտքն ու կամքը: Հետագայում իր համոզմունքներից մեկն այն է եղել, որ մարդու ճշմարիտ էությունը, տեսակը և բարոյականության չափը ստուգվում է բանտում և աքսորում:

Ս. Դավթյանի աշխատանքային անձնական գործը պահվում է ՀՀ ԳԱԱ Արվեստի ինստիտուտի արխիվում: Այնտեղ են նրա ձեռքով գրված մի քանի ինքնակենսագրականներ, որոնք հետաքրքիր տեղեկություններ են ներառում: Դրանցից մեկում հեղինակն այսպես է գրել. «Իմ աշխատանքային գործունեության վերելքի ժամանակ ես զրպարտվել և 1937թ. օգոստոսի 4-ին ձերբակալվել եմ, աքսորվելով Կոլիմա, Մազադան: Ճամբարներում աշխատել եմ ամենատարբեր բնագավառներում և ձեռք բերել մի քանի մասնագիտություններ, որոնցից իմ կյանքում մեծ տեղ զբաղեցրեց ձեռագործը:

1946թ. լավ աշխատելու շնորհիվ ինձ թույլատրվեց վերադառնալ հայրենիք՝ Դիլիջան:

1947թ. աշխատել եմ Դիլիջանի Ղ. Աղայանի անվան քաղաքային գրադարանում: Սիրելով գիրքը, գրադարանը՝ կարողացա միանգամայն ավերված գրադարանը ուրքի կանգնեցնել, պատրաստել կադրեր՝ հետագա աշխատանքի համար: 1937 թվականից, դեռևս բանտում լինելով, այլ կանանց հետ զբաղվում էի կարուձևով, ձեռագործ աշխատանքով: Ճամբարում մագադանյան տեղի կարուձևի արտադրամասում, մի քանի տարի շարունակ բրիգադիր եմ եղել, որտեղ հնարավորություն ունեի

¹ Զարյան Ռ.Վ., Մայրամուտից առաջ, էջ 121:

մոտիկից ծանոթանալու Սովետական Միության շատ ժողովուրդների ձեռագործ աշխատանքներին:

...Հայաստան վերադառնալով՝ ես համոզվեցի, որ չեմ կարող զբաղվել կրթական և կուսակցական աշխատանքների գործերով, և իմ ողջ ազատ ժամանակը նվիրեցի հայկական ժողովրդական ձեռագործ արվեստի ուսումնասիրությանը: Այս գործում շատ օգնեցին այն հմտությունները, որոնք ինձ մոտ զարգացած էին դեռևս մանկությունից՝ գորգագործության և ձեռագործի բնագավառներում, ինչպես նաև տեսական այն պատրաստվածությունը, որը ձեռք էի բերել Սարատովում՝ ազգագրագետ, պրոֆեսոր Սոկոլովի մոտ, որն ամենի մասին հետաքրքրվում էր Թուրքիայից եկած և Սարատովում, Սամարայում և Մերձվոլգյան շրջաններում ապրող հայ գաղթականներից»¹:

Ի դեպ, Դիլիջանի Ղ. Աղայանի անվան քաղաքային գրադարանում նա ասեղնագործության խմբակներ է բացում, նյութեր հավաքում ապագա աշխատությունների համար: Բռնադատված վիճակում նրա վրա դրված էին սահմանափակումներ ու արգելքներ, որոնք զգուշորեն շրջանցելով՝ Ս. Դավթյանը գիշերով, գաղտնի հասնում է Երևան և ծանոթ-բարեկամներից գրքեր հավաքում Դիլիջանի գրադարանի համար: 1960թ. լույս է տեսնում նրա՝ «Դիլիջանի քաղաքային գրադարանը» աշխատությունը:

1954թ. վերականգնվում են Ս. Դավթյանի իրավունքները, և 1955թ. նա վերջնականապես արդարացվում է ու տեղափոխվում Երևան: Չնայած տարիքին և առողջական խնդիրներին՝ նա կրկին մեծ եռանդով և նվիրումով ձեռնամուխ է լինում լուրջ գիտական աշխատանքի: Տարիները չպետք է կորչեին:

1958թ. արվեստաբան, թատերագետ Ռուբեն Զարյանի հրավերով Ս. Դավթյանն աշխատանքի է անցնում ՀԽՍՀ ԳԱ Արվեստի ինստիտուտում, որտեղ 1959թ. մինչև 1978թ. նա ղեկավարում է դեկորատիվ-կիրառական արվեստի բաժինը, գիտական աշխատանքը զուգակցում գործնականին՝ կարծես շտապելով լրացնել այն բացը, որը խլել էին իրենից ազատագրվման 10 տարիները: Նրա նախաձեռնությամբ Հայաստանի շատ բնակավայրերում (Երևան, Էջմիածին, Դիլիջան, Վանաձոր, Գյումրի, Սևան) հիմնվում են ձեռագործի խմբակներ:

Ս. Դավթյանը ջանասիրաբար ուսումնասիրում է միջնադարյան հայ արվեստը, մանրանկարչությունը, ոսկերչությունը, փայտագործությունը, ճարտարապետությունը, խաչքարային զարդարվեստն ու քանդակը՝ վստահ լինելով, որ ասեղնագործությունն իր ներքին բովանդակությամբ և ոճով ընդհանրություն ունի արվեստի այս ճյուղերի հետ: Եվ հաջորդիվ լույս են տեսնում Ս. Դավթյան գիտնականի ալբոմներն ու մենագրությունները՝ «Ասեղնագործության ձեռնարկ» (Ե., 1956թ. և 1963թ. (երկրորդ հրատարակություն)), «Հայկական ժանյակ» (Ե., 1966թ.), «Հայկական ասեղնագործություն» (Ե., 1972թ.), «Հայկական կարպետ» (Ե., 1975թ.), «Մարաշի ասեղ-

¹ Շարադրանքը Ս. Դավթյանը գրել է ռուսերեն: Թարգմանությունը մերն է:

նագործություն» (Ե., 1978թ.), «Դրվագներ հայկական միջնադարյան կիրառական արվեստի պատմության» (Ե., 1981թ.) աշխատությունները (վերջին երկուսը լույս են տեսել արվեստագետի մահից հետո): 1963թ. Ս. Դավթյանը պաշտպանում է թեկնածուական ատենախոսություն արվեստագիտության գծով՝ «Ակնարկներ հայկական ասեղնագործ արվեստի պատմությունից» թեմայով: Այդ ժամանակ նա եղել է 70 տարեկան¹:

Ակներն է, որ հայագիտական նման արժեքավոր աշխատություններ ստեղծելու և ուսումնասիրելու համար պետք է ունենալ ոչ միայն եռանդ և հետևողականություն՝ տեղից-տեղ շրջելու և հավաքչական աշխատանք կատարելու, այլև ազգային կիրառական արվեստի ոճի և ավանդների հմուտ իմացություն, ավելին՝ եզակի նվիրում գործին: Այդ ամենին իրապես տիրապետել է Ս. Դավթյանը:

Տարիներ շարունակ նա թղթակցել է «Սովետական մանկավարժ», «Հայաստանի աշխատավորուհի» ամսագրերին, հանրապետական թերթերին, հատկապես իր ծննդավայրի «Դիլիջան» թերթին: Բազմաթիվ են եղել նրա հանդիպումները հանրապետության տարբեր քաղաքների ու գյուղերի մշակույթի տների և խմբակների անդամների, դպրոցականների հետ, որոնց ժամանակ իր ունկնդիրներին ծանոթացրել է հայ ձեռագործ արվեստի հմտություններին:

Գիտության ոլորտում ունեցած մեծ ծառայությունների համար Ս. Դավթյանին 1967թ. շնորհվել է Հայկական ՍՍՀ Մշակույթի վաստակավոր գործչի բարձր կոչում և Ինքնագործ արվեստի Համամիութենական փառատոնի դափնեկրի կոչում, պարգևատրվել է բազմաթիվ պատվոգրերով և շքանշաններով, արժանացել է ԽՍՀՄ «Աշխատանքային Կարմիր դրոշ»-ի շքանշանի և այլ պարգևների, Խաչատուր Աբովյանի անվան մեդալի:

Ս. Դավթյանը վախճանվել է 1978թ. փետրվարի 14-ին Երևանում, 85 տարեկան հասակում: Կտակի համաձայն՝ թաղվել է իր ծննդավայրում:

* * *

Աքսորից վերադառնալով՝ Ս. Դավթյանն իր հետ բերում է մի իր, որից չի բաժանվում ողջ կյանքի ընթացքում: Առաջին հայացքից դա աննշան և անհրապույր թվացող մի առարկա է. սովորական, տարբեր գույնի կտորներից և մորթուց պատրաստված, տիկնիկի տեսքով բարձիկ՝ նախատեսված ասեղների համար (ասեղաման): Ս.

¹ Ս. Դավթյանի թեկնածուական ատենախոսության պաշտպանությունը բացառիկ երևույթ է համարվել՝ զարմացնելով հայ գիտական հասարակությանը: Իսկապես, այդ տարիքում նա արդյունավետ և գիտական արժեքավոր պրպտումներով լի աշխատանք է կատարել հայ ձեռագործ արվեստի պատմության ուսումնասիրության բնագավառում: Նա մինչև օրս համարվում է անգերազանցելի: Ապշեցուցիչ է եղել այն եռանդն ու նվիրվածությունը, որն արվեստագետը ներդրել է բեղուն աշխատանքով: Այս մասին գրվել է Ս. Դավթյանին նվիրված բազում հոդվածներում և հարցազրույցներում: Ի դեպ, ՀՍՍՀ ԳԱ Գիտական խորհրդի նախագահությունը Ս. Դավթյանի թեկնածուական ատենախոսությունը միաձայն արժանի է համարել դոկտորական աստիճանի, որից նա համետորոն հրաժարվել է:

Դավթյանն այն պատրաստել է 1938-45թթ.¹ Կոլիմայի բռնադատվածների ճամբարում գտնվելու ընթացքում:

Ասեղաման-տիկնիկն օգտագործվել է, ավելին, մինչև 1990-ական թթ. վերջը այն շարունակել է օգտագործել նաև դուստրը՝ Ներիկ Ներսեսի Դավթյանը: Այն պահվում է Ս. Դավթյանի ընտանեկան արխիվում՝ դստեր ժառանգների մոտ¹: Նկատենք, որ չհաշված որոշ մաշվածության՝ առարկան բավականին լավ է պահպանվել:

Ստեղծվելով Մագադանում, աքսորյան տարիների ընթացքում՝ ասեղաման-տիկնիկը Սերիկի հետ շրջագայել ու երկար ճանապարհ է անցել՝ Մագադան-Մոսկվա-Դիլիջան-Երևան: Ինչն է նրան կապել աննշան և անշուք թվացող այդ ասեղամանին՝ թերևս դրա գաղտնիքը կիմանա միայն Ս. Դավթյանը: Մեզ մնում է միայն ենթադրել: Կարծում ենք, որ այն թանկ է եղել Ս. Դավթյանի համար՝ ունենալով նաև մասունքի նշանակություն, և դա է պատճառը, որ նա չի բաժանվել դրանից, և հետագայում էլ պահպանվել է ժառանգների կողմից:

Երկար տարիներ առարկայի մասին խոսվել է ընտանիքում: Միայն մեկ չպարզաբանված հարց. ինչո՞ւ է աքսորի և բռնադատվածության տարիների դժբախտությունները մոռանալ ցանկացող Ս. Դավթյանը պահել այդ առարկան, ավելին, ամեն օր աչքի առաջ ունենալով՝ այն օգտագործել:

Ոճավորված տիկնիկ-բարձիկն իր արտաքինով բավականին հետաքրքիր է (նկ. 1): Բաղկացած է երկու մասից՝ մարմնի հատվածից (բարձիկի հատված, որում խրվել են ասեղները) և նրան տեսք և իմաստ տվող գլխի հատվածից: Առարկայի ընդհանուր երկարությունը 12 սմ, 5 մմ է:

Պատրաստված է չորս տեսակի կտորներից՝ թավիշից, գունային տարբեր համադրվածքով և միաձույլ, գործարանային արտադրության դաջած մետաքսից (крепдешии-կրեթեշին), կարմիր մետաքսից (սատին), որոնք նույն կառուցվածքով են, կարակուլե կամ բուխարու բնական մորթուց (գլխի մագերը), բամբակից և մի քանի տեսակ թելերից (ըստ գունային համադրության՝ կարմիր, սև, սպիտակ և շագանակագույն), այլուրի թանձր մաձուկից, կարմիր ու սև թանաքից:

Հետաքրքիրն այն է, որ աքսորավայրում կենցաղային սուղ պայմանների և կարիքի մեջ գտնվելիս Ս. Դավթյանը կարողացել է գտնել ոչ միայն նման նրբության կտորներ, այլև դրանց համապատասխան թելեր ու համադրել դրանք:

Ոճավորված տիկնիկը շատ հետաքրքիր է կառուցվածքով, տեսքով, և առաջին հայացքից հարց է առաջանում, թե ի՞նչ մտքով և նպատակով է Ս. Դավթյանը ստեղծել ու ընտրել տիկնիկի կերպարը: Նույն հաջողությամբ և ավելի դյուրին նա կարող էր որպես ասեղաման պատրաստել սովորական բարձիկ, օրինակ՝ կրիայի ու զատկի տեսքով, որոնք ավելի քիչ օժանդակ նյութեր, ստեղծագործական հմտություններ և

¹ Նյութը տրամադրելու համար շնորհակալություն ենք հայտնում Սերիկ Դավթյանի ծոռանը՝ Ներսես Ազնաուրյանին և նրա տիկնոջը՝ Գայանե Ավետիսյանին:

Ժամանակ կպահանջեին իրենից: Հավանաբար այս տիկնիկը նրա համար երկակի իմաստ և խորհուրդ է ունեցել:

Նկ. 1 Ասեղաման բարձիկ-տիկնիկն առջևից

Նկ. 2 Ասեղաման բարձիկ-տիկնիկի հակառակ կողմը

Անդրադառնանք բարձիկ-տիկնիկի առանձին մասերի վերլուծությանը, նախ և առաջ՝ գլխիկի պատրաստմանը: Աշխատանքը կատարված է նրբորեն: Բարձիկ-տիկնիկի գլուխը հիշեցնում է քանդակ. պինդ է: Գլխի տրամագիծը 19,5 մմ է, դեմքի երկարությունը՝ 20,08 մմ:

Ս. Դավթյանն այն ստեղծելու համար որպես հիմք օգտագործել է բամբակ: Ենթադրում ենք, որ նախապես թրջելով՝ բամբակի վրա նա աշխատանք է տարել. սեղմելու միջոցով քամել է բամբակի մեջ ներծծված ջուրը, այնուհետև կրկին սեղման ու ծեփման միջոցով դրան մարդկային գլխի, քթի, այտերի ձև է տվել: Պատրաստումը քանդակագործի աշխատանք է հիշեցնում: Ռեֆլեք դիմագծերը տեսանելի դարձնելուց հետո նա թողել է, որ բամբակը նույն կերտվածքով չորանա, ընթացքում այն պնդացել ու քարացել է: Բամբակը դիմակայել է ժամանակին, լավ է պահպանվել՝ դառնալով միաձուլ, ամրակայուն, խիտ համազանգված: Շոշափելով զգացվում է դրա պնդությունը: Միայն դարձել է դեղնագույն, ինչի պատճառով հիշեցնում է բուրդ կամ մշակված թաղիք:

Ներքին հիմքը պատրաստելուց հետո հեղինակն այն պատել է կտորով, որի վրա էլ կատարել է դեմքի ոճավորման աշխատանքները: Դեմքը պատրաստելու համար Ս. Դավթյանն ընտրել է մուգ շագանակագույն (սրճագույն) կտոր: Նախքան բամբակին հագցնելը նա աշխատանք է տարել կտորի վրա. տիկնիկի այտերին, դնչին և քթին թելքաշի միջոցով կտորը այնպես է բացել, որ երևում է տակի բամբակը: Սակայն այդ թելերը ամբողջությամբ հեռացված չեն, այլ մեկընդմեջ պահպանված են՝ անցնելով բամբակի վրա: Նույն թելքաշը, բայց ուղղահայաց ու խիտ ձևով, արված է ճակատին, որի շնորհիվ կարծես ստեղծվում է ֆոնային երանգ ու դիմագիծ:

Ստեղծագործական բավականին լուրջ աշխատանք է տարված դեմքի ստեղծման, դրան շեշտված բնավորություն տալու ուղղությամբ: Բամբակի վրա ձեռքով ծեփած վերադիր հատվածները ավելի ամուր պահելու համար հեղինակն այն ամրացել է թելով՝ անցումային մի քանի խաչաձև, ներքին և չերևացող ասեղնակար տանելով այդ հատվածներում: Թելի և կարի ամրացման նույն մասերն են տիկնիկի քթի և աչքերի անցումները: Դրանք արված են շագանակագույն թելով:

Այն, թե ինչու է դեմքը պատրաստելու համար Ս. Դավթյանը կտորի մուգ երանգ օգտագործել, չենք կարող ասել: Այն հիշեցնում է փոքրիկ, գեղեցիկ, սևամորթ աղջկա դեմք: Սպիտակ, բայց արդեն դեղնավուն երանգ ստացած թելով մի քանի վերադիր կար է արված քթի վրա, որով ավելի ամուր, շոշափելի ու տեսանելի է դառնում այն: Այն հարթակար է հիշեցնում: Այտերի ճեղքվածքները օվալաձև են (ձախակողմյան լայնությունը՝ 8 մմ, երկարությունը՝ 1 մմ, աջակողմյան լայնությունը՝ 4-9 մմ, երկարությունը՝ 8 մմ), օվալաձև է նաև ծնոտի ճեղքվածքը (լայնությունը՝ 6 մմ, երկարությունը՝ 4 մմ), իսկ քթինը՝ կլորավուն (լայնությունը՝ 5 մմ, երկարությունը՝ 4 մմ): Ճակատամասի ճեղքվածքի բացվածքը արցունքաձև-երկայնաձիգ է (բայց հակառակ՝ ներքևից վերև, երկարությունը՝ 9 մմ, լայնությունը՝ 3 մմ, 2 մմ և 1 մմ):

Ասեղաման-տիկնիկի մագերը պատրաստվել են կարակույե կամ բուխարու բնական մորթուց, որը հեղինակը նրբորեն կտրել է ու վրայից ամրացրել սև և շագանակագույն թելերով՝ տիկնիկին տալով գանգրամազ տեսք: Մորթին բնական լինելու

պատճառով այն շատ լավ է պահպանվել, միայն ավելի է չորացել: Ականջներ չեն պատրաստվել:

Շատ հետաքրքիր լուծում է տրված աչքերին և բերանին, որոնք լրացնում են մյուս մանրամասները: Ակնագնդերը նկարված են¹: Նկատենք, որ Ս. Դավթյանը կարող էր դրանք նրբորեն ասեղնագործել, անհրաժեշտ գույների թելերը եղել են (սև և սպիտակ), սակայն ընտրել է նկարելու տարբերակը: Երկար և ուշադիր զննելուց հետո ենթադրեցինք, որ դրանք նկարել է այլուրից պատրաստած մածուկով, որն ամուր է, մնայուն և չորանալու դեպքում պահում է ճերմակ գունային երանգը: Դրանով արվել են ակնագնդերն ու քիբերը՝ մածուկին խառնելով սև թանաք կամ մոխիր, իսկ դրանց ներսում ճերմակով կետիկներ են արվել: Արցունքագեղծերի տեղում՝ անկյունային մասից, կարմիր թանաքով արված է մեկական կարմիր կետիկ: Աչքի երկարությունը 5 մմ է, լայնությունը՝ 3 մմ:

Աչքերը նկարելու նույն տարբերակով է արվել տիկնիկի բերանը: Այն օվալաձև է, երկարությունը՝ 7 մմ, լայնությունը՝ 3 մմ: Ճերմակ ներկի հիմքի վրա օվալաձև կարմիր թանաքով եզրագիծ է տարված: Այլուրախառն սև թանաքով են արվել նաև կեռաձև հոնքերը (երկարությունը՝ 5 մմ, լայնությունը՝ 1 մմ), որոնք այնքան էլ լավ չեն երևում (որոշ թանաքներ ժամանակի ընթացքում գունազրկվելու հատկություն ունեն):

Գլուխը ներքևի ամրացման մասում հավաքված է փակ պարկի բերանի նման (միայն հակառակ դիրքով) և կարված սև թելով (նախապես համաչափ կտրելով ավելորդ մասերը): Թելը չկտրելով՝ այն ամրացվել է երկրորդ մասի՝ բարձիկի վրա (գլուխն ամուր պահելու համար թելն ամրացվել է և անցումով, կախիչի մոտով տարվել հետևի կողմը, որը պահում է բարձիկը): Նկատենք, որ Ս. Դավթյանն ամբողջ աշխատանքը կատարելիս օգտագործել է ոչ թե երկտակ, այլ միատակ թել-ցան:

Գլխիկը բարձիկին ամրացնելու հատվածը փակելու համար օգտագործվել է հնարամիտ մի տարբերակ. հեղինակը կարմիր սատինե կտորից պատրաստել է պիոներական վզկապ և կարմիր թելով ամրացրել անցումային այդ մասում: Միջնամասում եռանկյունաձև հորինվածքով կտրված կտորը կարմիր թելով հավաքված է դարսերով: Կարմիրի երանգը մի փոքր գունազրկված է:

Հաջորդ մասը ասեղաման-բարձիկի բուն հատվածն է, որը չնայած իր երկարատև գործածությանը՝ բավականաչափ լավ է պահպանվել: Այն երկերես է: Առաջամասը կարված է սև թավիշից, իսկ հետնամասը՝ գունավոր կրեդիշինից:

¹ Ս. Դավթյանն ունեցել է բնատուր նկարչական ընդունակություններ: Թիֆլիսում ուսանելու տարիներին նա նկարչության դասընթացների է հաճախել: Ի դեպ, նրա հայրը՝ Ստեփան Դավթյանը (1868-1934թթ.), որից ժառանգել է այդ շնորհը, երկար տարիներ նկարչություն և գծագրություն է դասավանդել Դիլիջանի ծխական դպրոցում և քաղաքային գիմնազիայում, լավ նկարել է (ավարտել է Թիֆլիսի Միքայելյան արհեստագործական դպրոցը):

Բարձրիկի հատվածի ընդհանուր երկարությունը 11 սմ է: Հորինվածքը հիշեցնում է շրջանագծից անջատված հավասարասրուն եռանկյուն: Հիմքի հատվածում ունի մի փոքր կորություն: Սուրանկյան ձախ և աջ կողմերի երկարությունը՝ 10 սմ, 5 մմ է, հիմքում՝ մոտավորապես 9 սմ, 5 մմ:

Հետնամասի կրեթեշինը քառակուսի և քառանկյուն պատկերներով զծավոր դաջվածք է (նկ. 2), գունային երանգները՝ կաթնագույն, դեղին, կապտամոխրագույն, օխրայագույն կամ դարչնագույն, մուգ շագանակագույն: Հավանաբար կտրվել է ինչ-որ մաշված հագուստից: Ս. Դավթյանն օգտագործել է ձեռքի տակ եղած կտորների մնացորդները: Այն խնամքով և կոկիկ «գաղտնակարով»¹, իսկ մի փոքր մասում՝ գազաթին, «պատկար»² կոչվող կարածնով ամրացրել է բարձրիկի առաջամասի թավշե կտորին: Հետնամասը լավ է պահպանված: Կարաթելը սև գույնի է, որոշ մասերում՝ գունագրկված, կարի ուղղությունը՝ ձախից աջ:

Բնականաբար, մաշվածության հետքը միայն առաջամասի սև թավիշի վրա է, որին խրվել են ասեղները: Հենց այս մաշվածության շնորհիվ է երևում, թե ինչ է բարձրիկի ներսում: Սա ամենաուշագրավն է. բարձրիկը լցված է մարդկային մազերով, ընդ որում՝ բանտարկյալ-բռնադատված տարբեր կանանց մազերով: Մաշված կտորի ճեղքերից երևում են դուրս եկած մազերը, որոնք տարբեր գույնի և հաստության, տարբեր տարիքի կանանց են պատկանել: Երկարամյա ուսումնասիրություններից և կյանքի փորձից ելնելով՝ Ս. Դավթյանը գրում է, որ ասեղները պետք է «...խնամքով պահել ասեղամանի մեջ կամ բարձրիկի վրա, որի մեջ լցվում է բամբակ, բուրդ, թեփ, ավազ, մազ, ըստ որում ամենահարմարը վերջինն է»³: Արվեստաբան-ազգագրագետի առաջարկած ասեղների պահպանության այս ձևը հայոց ձեռագործական արվեստի կենցաղում լայն կիրառություն է ստացել հատկապես իր ծննդավայր Դիլիջանում: Մարդկային մազերի մեջ պահելու դեպքում ասեղը չի ժանգոտվում, ինչը չի կարելի ասել բամբակից կամ բրդից պատրաստված ասեղամանների պարագայում: Չնայած բուրդը նույնպես օրգանական, կենդանական ծագում ունի, բայց հնանալով այն ցեցոտվում և փչանում է, իսկ մարդկային մազը ավելի երկար է պահպանվում:

Բարձրիկը երկարատև գործածման առարկա է դարձել հենց մարդկային մազի շնորհիվ: Ի դեպ, դրա վրա մինչ օրս պահպանվել են ստեղծողի մատնահետքերը, քանի որ մազից պատրաստված լինելու պատճառով այն երբեք չի լվացվել: Լվանալու դեպքում այն կվնասվեր: Օգտագործվել է խնամքով: Փաստը, որ այն լցված է բռնադատված կանանց, այդ թվում նաև Սերիկի մազերով, իր դատերը՝ Ներիկ Դավթյանին հայտնել է հենց հեղինակը: Այդ մասին վկայում են նաև ժառանգները:

¹ Տնարարություն, դասագիրք, Ե., 1959, էջ 13:

² Դավթյան Ս. Ս., Ասեղնագործության ձեռնարկ (երկրորդ լրացված հրատարակություն), Ե., 1963, էջ 9:

³ Նշվ աշխ., էջ 5; Նույնի, Հայկական ասեղնագործության ձեռնարկ, Ե., 1957, էջ 7:

Ի՞նչն է ստիպել, սակայն, Ս. Դավթյանին չբաժանվել ասեղաման-բարձիկից՝ դժվարանում ենք ասել: Կարող ենք միայն ենթադրություններ անել: Ինչո՞ւ է այն պատճառով դպրոցական սևամորթ աղջկա տեսքով կամ ի՞նչ է մտածել դրան նայելիս, օգտագործելիս՝ կրկին կարող ենք առաջնորդվել ենթադրություններով:

Ասեղաման-տիկնիկի հետնամասում՝ գլխի և բարձիկի միացման հատվածում, եռանկյունու գագաթին, բամբակե սպիտակ հաստ թելով (2 մմ) նա կախիչ է հյուսել: Վերջինս արված է օղակարի միջոցով (կտորի եզրին արված կուֆի վրա ասեղի ծայրով, հանգուցակարով շրջակար):

Ստեղծագործող հեղինակը տիկնիկ-բարձիկին ոտքեր և ձեռքեր չի կարել, ինչը հեշտ կլիներ, սակայն նա զգացել է, որ դրանով բարձիկը կկորցնի ասեղամանի իր տեսքը:

Դպրոցական աղջկա տեսքով ոճավորված ասեղաման բարձիկ-տիկնիկը եզակի թանգարանային մասունք է, քանի որ պատրաստված է Ս. Դավթյանի աքսորյան տարիներին, լցված է բռնադատված կանանց մազերով և դիմակայել է ժամանակին՝ իբրև բանտային ստեղծագործություն լինելու փաստացի վկայություն: Տարիներ շարունակ դրանից չբաժանվելը ինքնին վկայում է, որ այն հատուկ նշանակություն է ունեցել արվեստագետի համար:

Պատրաստված լինելով տիկնիկի տեսքով՝ ասեղաման-բարձիկն իր մեջ կարծես ամփոփում է մայրական այն սերն ու ջերմությունը, որից տարիներ շարունակ զրկված են եղել նրա երկու զավակները, և որին նայելիս ապագայի իր երազանքներն ու նպատակները, մտքերն է փոխանցել Ս. Դավթյանը: Կենցաղային գործածության այդ փոքրիկ առարկայի միջոցով նա արտահայտել է կյանքի հանդեպ իր սերը, ձգտումը և վերածնունդը, ինչու չէ նաև ստեղծագործական ոլորտում: Այդ մասին է վկայում նաև արգելափակման տարիների մասին Ս. Դավթյանի գրած հիշողություններից մի միտք. «Պատահում է, որ մեկ էլ այդ ընկճված հոգու խորքերից, մարդու էության թաքուն ծալքերից մի ինչ-որ տաղանդավոր, ստեղծագործական տաք շունչ է ծնվում, և մարդը շտկում է մեջքը, հավատում, որ կարելի է ապրել, համբերել, տոկալ, պայքարել, դիմանալ, ազատվել...»¹:

¹ Դավթյան Ս. Ս., Սարասատե.- «Երեկոյան Երևան», օրաթերթ, Ե., 1989, 20 մարտի, N68 (9489), էջ 4: Քեչիշյան Մ. Ս., Սերիկ Դավթյան. Սարասատե.- «Գեղամա աշխարհ», 2019, 30 սեպտեմբերի, N24 (452), էջ 5:

ABOUT AN OBJECT RELATED TO THE PERIOD OF EXILE OF ART CRITIC SERIK DAVTYAN

KESHISHYAN MARY

Historian, Researcher at Matenadaran

Serik Davtyan, a prominent Armenian art critic, ethnographer, scientist, skilled specialist in decorative applied arts, pedagogue and public figure. She was born in Dilijan (RA, Tavoush region) in 1893. After attending a local school, she continued her education at the Tbilissi (Georgia) Girls' Gymnasium, graduating with honors in 1913. In 1914, returning to her hometown, taught at a local school. After graduating from the historical-philological department of the Saratov University in 1920, she taught at schools in 1920s and 1930s and was involved also in publik and state activities.

She was repressed by Salin regime in 1937 and was exiled for 10 years. S. Davtyan was exiled to distant Magadan (Kolyma), where she spends the most difficult days of her life in a repressed camp.

After being exonerated and until the end of her life, she was engaged in scientific work. A wide range of her scientific interests - embroidery, lace, carpet, which was reflected in her generalizing monograph on the history of folk applied art. Her candidate thesis was titled "Essays on the history of Armenian Embroidery" (1963), but her research interests were much wider and covered different spheres of folk applied arts. S. Davtyan's many articles and monographs include "A Textbook of Embroidery" (1956 and 1963), "Armenian Lace" (1966), "Armenian Embroidery" (1972), "Armenian Carpet" (1975), "The Marash Embroidery" (1978) and "Essays on the History of Armenian Medieval Applied arts" (1981), the latter being the summary of her research of many years. These are long-term studies conducted by a scientist-artist in the field of decorative-applied arts. The last two books were published after S. Davtyan's death in 1978.

The material of the article refers to the work of S. Davtyan, created over the years in exile. This is a pillow made of fabric to hold the needles: a stylized needle pillow in the shape of a doll. S. Davtyan kept and used this item, which had a special meaning for her. The article describes the details of the preparation of the subject, material and creative work. It is noteworthy that in order to prevent the needles from rusting, she filled the pillow with hairs of female prisoners. After S. Davtyan's death, she left this thing to her daughter Nerik Davtyan, who used the pillow until the 1990s.

The lining for the needle is interesting, as it is considered a unique surviving material from the period of Serik Davtyan's repression. Doing this in Magadan, she traveled with him even after returning from exile (Magadan-Dilijan-Yerevan) and did not part. We think that this pillow had a special spiritual value for a famous art critic and ethnographer. Therefore, this item was

carefully kept and used in the family, knowing its significance, how dear it was for Serik Davtyan.

Keywords: *Serik Davtyan, Dilijan, Stepan Davtyan, Armenian embroidery, exile, repressed, doll, embroidery, Nerik, carpet, ethnography, applied art, lace.*

ОБ ОБЪЕКТЕ, СВЯЗАННОМ С ПЕРИОДОМ ИЗГНАНИЯ ИСКУССТВОВЕДА СЕРИКА ДАВТЯНА

КЕШИШЯН МЕРИ

Историк,

Научный сотрудник Матенадарана

Серик Давтян, видный армянский искусствовед, этнограф, ученый, опытный специалист в области декоративно-прикладного искусства, педагог и общественный деятель. Родилась в г. Дилижане в 1893 году (РА, Тавушский регион). После посещения местной школы она продолжила свое образование в Тбилисской (Тбилиси) женской гимназии, окончив с отличием в 1913 году. В 1914 году, вернувшись в свой родной город, она начала преподавать в местной школе.

1920 г. окончив историко-филологический факультет Саратовского университета, она преподавала в школах в 1920–1930-х годов, а также занималась общественной и государственной деятельностью.

1937 году, во времена сталинского режима, С. Давтян была арестована по необоснованному обвинению и оклеветана. Она была приговорена к 10 годам лишения свободы и сослана в далекий Магадан (Колыма). Там, в репрессированном лагере, она проводит самые трудные дни своей жизни. После реабилитации и до конца жизни она занималась научной работой. Широк круг ее научных интересов – вышивка, кружево, ковер, что и получила отображение в ее обобщающей монографии по истории народного прикладного искусства.

Ее кандидатская диссертация была под названием “Очерки истории армянской вышивки” (1963), но ее научные интересы были гораздо шире и охватывали различные сферы народно-прикладного искусства. Многие статьи и монографии С. Давтяна включают “Учебник по вышивке” (1956 и 1963), “Армянское кружево” (1966), “Армянская вышивка” (1972), “Армянский ковер” (1975), “Вышивка Мараша” (1978) и “Очерки истории арменского средневекового прикладного искусства” (1981), последняя из которых является итогом ее многолетних исследований. Последние две книги были опубликованы после смерти С. Давтяна в 1978 году.

Материал статьи относится к работе С. Давтяна созданной в изгнании. Это подушка из ткани, предназначенная для удержания иглол: стилизованная игла-подушка в виде

куклы. С. Давтян сохранила и использовала эту вещь, которая для нее имела особое значение.

В статье описаны детали подготовки предмета, материал и творческая работа. Примечательно, что для того, чтобы иглы не ржавели, она заполнила подушку волосами женщин-заключенных. После смерти С. Давтяна, эту вещь она оставила своей дочери Нерику Давтяну, которая использовала подушку до 1990-х годов.

Подкладка для иглы интересна, так как считается уникальным сохранившимся материалом периода репрессий Серика Давтяна. Создавая ее в Магадане, она путешествовала с ним даже после возвращения из ссылки (Магадан-Дилижан-Ереван) и не расставалась. Мы думаем, что это подушка имела особую духовную ценность для известного искусствоведа и этнографа. Поэтому этот предмет бережно хранился и использовался в семье, зная его значение, насколько он был дорог для Серика Давтяна.

Ключевые слова: Серик Давтян, Дилижан, Степан Давтян, армянская вышивка, ссылка, репрессии, кукла, вышивка, нерик, ковер, этнография, прикладное искусство, кружево.

Հոդվածը ներկայացվել է խմբագրական խորհուրդ 10.07.2020թ.:

Հոդվածը գրախոսվել է 25.09.2020թ.: